

Stensholmen och Sunda Skär – en historisk tillbakablick

Längst ut på Näsethalvön, mellan Smithska Udden och Stegelholmen ligger ett kulturhistoriskt intressant område. En idyll från svunna tider som påverkats mycket lite under de senaste hundra åren. Hur skall man förklara detta? Det finns säkert många anledningar till det men jag skall här försöka göra en återblick baserat på berättelser och segna upplevelser.

Den 1 januari 1945 införlivades Västra Frölunda socken med Göteborg stad. Nu förbättrades kommunikationerna med Göteborg betydligt och det privata bussbolaget kom efter hand att upphöra. Många hade dock vant sig sedan tidigare att ta Säröbanans tåg till Askim och därifrån den korta vägen att åka båt över Askimsviken till Näset. Särskilt sommartid var denna trafik omfattande och eftersom de flesta lantbrukarna också var fiskare, skedde kontakterna med Göteborgarna ofta denna väg. Alla kontakter var dock inte så lyckosamma. Historien om Johansson som blivit änkeman och satte in en kontaktannons i tidningen och rodde över för att möta sin tilltänkta blev inte riktigt som planerat. Hr Johansson hade ägnat mycket tid på utformningen av annonsen och damen steg av tåget som överenskommit med en ros i knapphålet. Nu var det så att klädsel det var inte Johansson bästa gren och han kom direkt från ladugården i sina arbetskläder och stövlar Konversationen sköttes av hr Johansson men så småningom framkomna till Näset lyckades damen ställa den fråga som hon funderat länge på: "är detta Johanssons dräng"? "Nej det är Johansson själv" Några timmar senare var det dags för en ny båttur men denna gång i omvänd riktning.

. Under första halvan av 1900 talet bestod befolkningen mest av jordbrukare, fiskare och olika typer av hantverkare som t.ex. stenarbetare. De allra flesta var också fastighetsägare och bodde på lantgårdar och i egna små hus. Dessa stadsägare var också ägare till marken och andelsägare till de utmarker och småöar, som man inte använde sig av i dagligt bruk. Dubbelarbete var också vanligt såsom jordbrukare/fiskare och hantverkare/fiskare. Runtomkring i vikarna runt Näsethalvön växte det upp enkla träbryggor och små sjöbodar. Tillsammans anlade man badplatser för den åretruntboende befolkningen och de allt fler sommargästerna, som hyrde på bondgårdar eller byggde egna små stugor. Näset kom att bli allt fler Göteborgares främsta badplats och i slutet av fyrtioalet tillkom de kommunala badplatserna Saltsjönäs, idag Näsetbadet, (som tidigare kallades "Knarrvik", "av de gamle") och Smithska Udden.

Av det gamla Näset och dess centrum finns idag inte mycket kvar och ibland är det svårt att orientera sig då vägarna flyttats för att ge plats åt allt fler bostäder och de gamla gårdarnas namn ingår nu i en del gatunamn men har flyttats långt bort från respektive gård, t.ex. Annikas gata. Tidigare gick Näsetvägen intill Näsetkyrkan, som då inte fanns, och ytterligare 100 m fram låg vändplatsen för bussarna. Härifrån fick man sedan gå till fots upp för den branta backen "Bengts lid", för att komma ut till de olika badplatserna. Näsets gamla

centrum utgjordes främst av de tre områden, som bebyggdes med rad-och kedjehus (Åkered runt 1965 och Sandhamn/Vallhammsgatan 1975 och Hammar ungefär samtidigt). I början av 1900-talet och även tidigare sköttes mycket av det administrativa arbetet för bondgårdarna i Backa och Hammar av Backa byalag. De områden, som inte direkt lämpade sig för jordbruk, de tidigare nämnda utmarkerna och öarna, administrerades av byalaget. En av de största gårdarna, Sandersgården, hade till uppgift att inkassera avgifter för sjöbodarna och bryggorna på Stensholmen och Sunda skär, vanligen kallad Sunneskär. Vid uppköpen av gårdarna, som till stor del gjordes på tidigt 60-tal, kom stadsägorna att upphöra och Göteborg kom att bli helägare av utmarker, samfälligheter och öar. För att kunna behålla bryggor och sjöbodar upprättades därför arrendeavtal med gamla tidigare ägare och småstugeföreningar. Mera härom längre fram.

Namnet Sunneskär kan idag ibland skapa en viss förvirring. Ute på Sunneskär i en av de 22 små sjöbodarna bildades 1953 Sunneskär Båtsällskap, SBS. Samma år bildades också NSK, Näsets Sportklubb och båda föreningarna växte och blev snabbt större. SBS växte ur Bengt Johansson sjöbod och man fick till ett arrendeavtal med Göteborgs stad ute på grannön Brända skär. Eftersom man behöll namnet SBS så kom Brända skär så småningom också att kallas för Sunneskär av många och framförallt av de aktiva i föreningen.

År 1997 krävde Göteborgs stad att Runstensvägen skulle omvandlas till en samfällighetsförening bestående av de som utnyttjar den. Göteborgs stad har en andel på 10% och de småhus som har eget arrendeavtal med Göteborgs stad och representeras av Stensholmens småstugeförening har olika andelstal beroende på hur långt de åker på vägen. Övriga andelar innehavs av de tre båtföreningarna, Sunneskärs båtförening/Olle Hermansson, Stensholmens Båtförening och Näsets Båtklubb. Efter påtryckning vid lantmäteriförrättningen gick Göteborg stad med på att ta 10 % av andelarna då vägen också skall användas som allmän väg och utstakad som vinterväg/isväg till södra skärgården. Detta sker inte så ofta och senast hände det två år på rad 1985 och 1986. Vi har dock haft flera år med havsis på senare tid, som inbjudit till fina promenader och skridskoåkning inomskärs.

Föregångarna till dagens små sommarstugor, sjöbodar och lådor tillkom framförallt på 40- och 50-talet och bestod av mycket enkla masonitbyggen. Många av Näsets hantverkare hade arbete runt omkring Göteborg och det spred sig snabbt bland arbetskamraterna om dessa möjligheter att snabbt och oftast utan nödvändiga tillstånd bygga sig en enkel liten badstuga och också ordna plats för en liten eka. Särskilt populärt var det bland Mölndalsbor och många var inte kända bland Näsetborna och man hörde ofta ordet ” möndäling” när någon skulle beskrivas. Av gammal hävd har därför stugorna och sjöbodarna fått ligga kvar men på sjuttioalet tvingade Göteborgs stad några att riva mot att de erbjöds ny plats längre bort från strandkanten. De större stugorna, av vilka en handfull står på friköpt mark, har idag separata arrendeavtal med Göteborgs stad och har på senare år fått både sommarvatten och toaavlopp indraget. De har också en starkare besiktningsrätt och utgör juridiskt ett bostadsarrende, som begränsas till sommarboende. Övriga mindre stugor och bodar utgör

tillsammans med bryggor ett så kallat anläggningsarrende. För Stensholmen och Sunneskär finns idag två separata arrendeavtal och dessa två arrenden hade som föregångare de tidigare nämnda avtalen med Backa byalag.

På en av de större gårdarna, som gick under namnet "kalvhuvudet" eller kanske mera känt som "Mandas", bodde Harald Hermansson, som var gift med tvillingdottern Elsie från gården. Han fick ansvaret att ingå arrendeavtal med Göteborgs stad för att tillvarata rätten att ha kvar de sjöbodarna och bryggor som generationer före honom låtit anlägga på den mark som de tidigare varit ägare till och i samband med stadsägornas försvinnande kom att tillfalla staden. Harald var en skicklig motorman och kunde många olika hantverk och hade dessutom en stor familj med fem barn, vars familjer också ofta fick hjälpa till. På Stensholmen hade man sedan tidigare ofta dragit upp större fiskebåtar, jullar och snipor då det visat sig att här längst ut på Näset och i ganska strömt vatten kunde det ofta vara isfritt långt fram på året. Harald byggde ny slip som även senare blev motordriven. Här var den gemensamma mötesplatsen både höst och vår och den gemenskap som skapades här lever kvar än idag, tre generationer senare. Efter Harald tog sonen Olle över verksamheten och nu när också Olle är borta har de båda barnen Annika och Ove lovat fortsätta i samma anda, väl medvetna om att detta kräver engagemang och känsla för denna unika miljö. Flera av sjöbodarna på Stensholmen och Sunneskär ägs också i långa släktled och alla är besjälade i de olika traditionerna här ute, som kännetecknas av den gemensamma glädjen och umgänget att kunna förvalta och bevara vad tidigare generationer byggt upp.

Det skulle kännas fel att inte nämna något om familjerna Harald och Olle Hermansson som engagerat sig så mycket härute. De bodde först på gården "Mandas" där Johan Olsson, Olles morfar, drev lantbruket. "Mandas-Johan" och tvillingbrodern Axel Olsson, "Sanders-Axel" (Sandersgården) hade tidigare haft en fraktskuta tillsammans men nu återgått till att driva lantbruk. Lantbruket sköttes av Johan Olsson och Harald var anställd på Säröbanan, där han arbetade heltid som motorreparatör. Olle som var utbildad plåtslagare arbetade heltid på varvet Eriksberg. Detta hindrade dock inte dessa båda herrar från att arbeta med mycket annat. Harald, som också var en kunnig snickare, reparerade båtar och byggde även nya sådana hemma på gården. Olles stora intresse var idrott, bandy och fotboll och var en av grundarna till Näsets Sporklubb, NSK år 1953. Mitten på 1960-talet byggde Harald, dottern Ann-Marie, och svågern Karl-Ingvar och Gillis samt Olle med familj en egen radhuslänga i Åkered. Alla Haralds barn hade också sjöbodarna på Sunneskär vilket bidrog till den goda sammanhållningen och underlättade allt arbete med bryggor och sjöbodarna på Sunneskär och Stensholmen.

En av de äldsta bodarna på Sunneskär ägdes av "gården Karl-Petters" i Backa. Här bodde Karl som var en riktig kändis för han fiskade tångräkor som många andra också gjorde. Men han var dessutom kunglig hovleverantör. När kung Gustav den femte, även kallad V-Gustav, var i Särö och spelade tennis på somrarna lät han sin adjutant åka till "Karl-Petters-Karl" för att hämta nykokta tångräkor. Det var mycket vanligt att man fiskade tångräkor runt om på

Näset, dels som råäka att fiska på, men framförallt kokade man dessa som i stor utsträckning såldes till sommargästerna. Dessa delikata något mindre räkor har en speciell lite sötaktig smak, tunnskaliga, nästan genomskinliga och ofta åt man dem med skalet på efter att huvudet tagits bort. Sent på våren började fisket och pågick hela sommaren. I början av juni kunde man ofta se båtar med stora "räkekassar" (en diameter på ca 80 cm och långa skaft ca 5 m) plöja fram på läsidan av öarna bland tång och sjögräs. En del gick omkring iklädda oljebyxor i de grunda vikarna där tång och sjögräs växte tätt och med en tygpåse fäst i bältet och med något mindre håvar fångades dessa delikatesser, "man pulsade räk" hette det.

Fisket runt Stensholmen och Sunneskär har alltid varit populärt och idag är det framförallt havsöring som gäller. Flera fiskare var registrerade yrkesfiskare och i vikarna utanför Stensholmen och runt de mindre öarna var det ålfisket som dominerade under hela året. Ålfiskaren "Dinas Gustav", från den delen av Backa som kallades Brunndal, såg man ofta när han var ute med sin stora platteka, en riktigt grann "promm" byggd i lärkträ av Torsten Tullock. Gustav och sonen Bertil fiskade också med andra redskap och var mycket populära, eftersom de brukade fånga småsill, "stagg", med vad. Vi var många på Näset som åkte hem till "Gustav i Brunndal" när vi skulle ha agn och gå ut och fiska. Numera sker staggfisket med större båtar och stagg kan man idag köpa i både fiskaffärer och på bensinstationer. Fiske med stagg är fortfarande populärt på Stensholmen och Sunneskär och idag är makrillfisket det som dominerar. Men bara för några år sedan såg vi "Fiske-Bengt" från Fiskebäck sätta långa länkar med ålryssjor utanför Stensholmen, men detta fiske är idag förbjudet, då ålen minskat kraftigt på senare år. Under 1950-talet och framåt fanns det mycket fisk häromkring och i nät och ryssjor var det stor variation på fångsten som t.ex. torsk, havsöring, makrill, sill, bleka, horngädda, rödspätta, sandskädda, bergtunga, piggvar, sjötunga, skrubba på vintern och inte minst krabba och hummer. Hummer var det gott om och redan vid Klockeskär satte vi våra tinor, minimimåttet var 21 cm och hummern var bara fredad 15 juli till 15 september. Vid midsommar gick den så högt upp på grunden så att du kunde se ryggen på den. Minimimåttet 21 cm innebar att det gick tre stycken på ett kilo.

Det var gott om båtar runt Stensholmen och Sunneskär på 1950-talet och fram till mitten av 70-talet låg de större ute i boj på bägge sidor om Sunneskär. Det hette att man "låg på svaj" och det var väldigt bra när höststormen satte i och alla båtar låg med fören mot vinden. Det var många stora snipor mellan sex och åtta meter, flera segelbåtar typ Nordisk Folkbåt och segelkostrar typ K6 och alla var byggda i trä förstås. Det fanns också gott om småbåtar, framför allt bohusekor och den speciella plattekan, "dorris" eller "dåre" som den också kallas uppe i Bohuslän. På Stensholmen kunde man som mest räkna till tio stycken "dorris" och denna båttyp var vanlig över hela Näsethalvön. Dessa byggdes på Hisingen och en av dem var spetsigare och rakare i fören och byggdes av en smed och vi kallade den typen för "smepromm". Den andra modellen byggdes på Långholmen utanför Torslanda av Torsten Tullock och fick namnet "Tullockpromm" av oss härute. Den var stadig i sjön, go att ro och vi sa att man kommer in överallt, "den flyter på bara daggen". Detta var en gammal båttyp som

tidigare användes vid garnfiske uppe vid Shetlandsöarna och man staplade flera båtar i varandra på däck på de stora fiskebåtarna. Plattekorna användes sedan för att sätta och dra garnen. Jag köpte min första eka av Torsten Tullock för 1500:- år 1974 och är nu inne på min andra, som är en något större och modifierad typ . Den byggdes nu på 2000-talet av en händig man, som heter Johan Algotsson, som växte upp i Önnered, där man också kände till denna båttyp. Tyvärr ligger den idag ensam på Stensholmen men utgör för många ett kärt blickfång inklusive mig själv.

På träbåtarnas tid var det full aktivitet på Stensholmen på våren, sommaren och hösten och vi byggde in de större båtarna i skjul av stora och starka linnepresenningar. Det var många ton som flyttades fram och tillbaka och med hjälp av en bra slip med finurliga tillbehör låg det varje år ca10 snipor, lika många ekor och en del mindre segelbåtar i prydliga rader. Några båtar kunde ligga i sjön hela vintern och drogs upp på isen om det behövdes och vårutrustades sedan runt midsommar då det var bra tork och arbetet kunde göras snabbt. Några tyckte juldagen var en lämplig dag att gå upp på land eftersom det var årets tråkigaste dag .Fisket bedrevs på den här tiden under mycket längre tid och höst och vinter var det torskfiske som gällde både med pilk och med ryssjor. Småtorsken kom ofta in i stort antal för att äta tångräkor och småfisk sent på hösten. Den fick en speciell smak av skaldjur tack vare födan som bestod av stora mängder räka. Tänk vad jag saknar detta idag! Något jag också saknar är den kryddsill som Harald Hermansson brukade lägga in då det kom in stora stim av sill i varierande storlek och hans kompisar i Önnered ringde och Harald låg på däck på fiskebåten och plockade ut rätt storlek.

Stora delar av detta område är idag betraktat som extra skyddsvärt och därför råder det också strandskydd på stora områden. Tillsynen sköts idag av Göteborgs Fastighetskontor och Park och Naturförvaltningen. Allt fler söker sig idag ut till detta populära strövområde under alla delar av året och de grunda havsvikarna utgör fortfarande ett bra reproduktionsområde för fisk. Miljön härute, ett stycke kulturhistoria, minner om gamla tider med sjöbodas och småbåtar. Du når området bekvämt med bil på mindre än trettio minuter från Göteborgs centrum och det måste väl ändå anses som unikt idag.

Näset i september 2014, Bengt Samuelsson, gammal åretruntboende Näsetbo.